

Sarıca, Bedri, “Atasözlerinde Anlama ve Biçime Dayanan Eşlikler”
Dil Bilimleri Kültür ve Edebiyat, (Edt. M Sarıca, B. Sarıca), Padam
Yayınları, Ankara 2016, s.71-89)

ATASÖZLERİNDE ANLAMA VE BİÇİME DAYANAN EŞLİKLER

Doç. Dr. Bedri SARICA*

Gösterge, dilin anlatım birimidir. Dil çeşitli ölçekteki birimlerden oluşur. Bu birimler yoluyla konuşucu meramını tamamlar ve muhatabına ulaşır. Evrende sayısız nesneye karşılık gelebilecek temsilî sözcük ve dilbilgisel her bir birim gösterge olarak adlandırılır. Bu göstergelerin kendi içlerindeki çeşitli ilişkiler, dil dediğimiz büyük varlığı oluşturur. İnsanoğlu var olduğundan bu yana sürekli olarak bu öğeleri birbiriyle yanyana getirerek çeşitli ifade yolları bulmuş, oluşturulan yeni yapılar başka yapıların hazırlayıcısı haline gelmiştir.

Atasözü ve atalar sözü terimi nispeten yeni sayılır. Başlangıçta sav sonraki dönemlerde mesel, metel, darb-ı mesel olarak karşılanan bu söz öbeği, temelde halkın uzun hayat tecrübelerini ve tespitlerini yansıtan öğüt niteliğindeki anonim sözler olarak anlaşılır. Elbette her atasözünün bir ilk söyleyeni bulunsa da kaynak kişi geri plana itilmiş halkın genel yargılarının bir ferdi haline gelmiştir. Bu andan itibaren veciz yani özlü bireysel söylemler, müşterek kültürün parçası olurlar.

Hayatın insana tanıttığı pek çok durum vardır. İnsan karşılaştığı bu durumlara çeşitli yorumlar getirdiği gibi, yinelenmesi halinde kişiyi sıkıntıya sokabilecek halleri uygun bir lisanla sakındıran, önceki tecrübelere dayanan ve dinleyenlerin de onayını kazanabilecek özlü sözler icat eder. Bu sözler, toplumun bir ferdi olan kişinin genel kabule uygun düşen ifadelerdir. Genellikle kesin yargı biçiminde söylenen bu sözler, çoğunlukla birbirini destekleyen paralel öğelerle donatılmıştır. Kimi zaman zıt öğeler de işin içerisine girer. Bütün kültürlerde ve dillerde zıtlık ve paralellik dünyayı anlama ve kavrama için uygun anlam ve biçim özellikleridir. Böylelikle söz adî bir söz olmaktan çıkar, sanatlı ve müzikal bir forma kavuşur. İçerdiği kesin ve keskin anlam, bu unsurlarla bezendiğinden halkın genel kabulüne

---

* Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü öğretim üyesi.
bsarica@pau.edu.tr

çok uygun düşer. Sözü söyleyen aradan çekilir veya unutulur. Artık millî bir varlık olarak değer kazanır.

Atasözleri herhangi bir durumun tespiti, uzun deneyimlerin ve ortak temayüllerin sonucu ifadelerdir. İnsan düşüncesinin herhangi bir konudaki çıkarımları zaman almış, bunu özlü bir şekilde ifade etmek ihtiyacı duyulmuştur. Az sözle çok şey anlatılırken, herhalde paralel ve zıt öğelerden yararlanmak, insanoğlunun çok önceden sezdiği bir anlatım yoludur.

Aslında herhangi bir konuda sonuca giderken söylenen her söz, ya biraz eksik ya da biraz fazladır. Konuşucu hedefine uygun örnek ve tespitleri sıralarken kimi zaman aşırı ve maksadı aşan ifadeler kullanır. Bunları dengelerken *ama*, *lakin*, *fakat* gibi olumsuz bağlama yapılarından yararlanır. Bunu bir akarsuyun mecrasını bulma gayretine benzetebiliriz. Ters gibi görünen anlatımlar bizi daha gri bir anlam alanına davet eder. Birbirine zıt görünen birtakım ibareler zihinde yerli yerine oturur. Kimi zaman da verilen örnekler yetmez. İlaveler *ayrıca*, *kaldı ki* gibi eklemelerle zenginleştirilir. Bu da yazarın veya konuşucunun maksada giderken muhatabını ulaştırmak istediği anlam duraklarıdır. İnsan zihninde belli belirsiz halde bulunan türlü düşüncelerin ve kavramların kelimeyle ete kemiğe büründüğü an, kolay gibi görünse de aslında karmaşık ve birbiriyle çelişe çelişe, belki çatışa çatışa daha ara bir çizgide yoğunlaşmayı gerektirir. Mesela Tanpınar'dan bir örnek:

*Rıza Tevfik sözü kesilmemek şartıyla bir oturuşta farkında olmadan bütün marifetlerini gösterenlerdendi. **Hakikatten** güzel konuşurdu. **Fakat** söz uzadıkça mecrası değişir ve şaşırtıcı tezatlar başlardı.* (Tanpınar, 2002, s. 68)

Burada ilk cümle *hakikaten* sözcüğü ile genişletilmiş, *fakat*'la maksadı aşan ifadeler törpülenerek anlam belirli bir alana çekilmek istenmiştir.

Atasözleri de insanlığın yüzyıllarca süren bilgi ve deneyimlerinden oluşur. Bu deneyimler, türlü sınamalarla insanın menfaatini gözeten çeşitli tavsiyeleri doğurmuştur. Aslında insanlığın başka tecrübe alanları gibi dil de bu sınamaları, çok sık sergiler. Bütün dünya atasözlerinin tanımlarında bu tecrübeye özellikle vurgu yapılmıştır.

Paralelizm

Paralelizm, (İng. *parallelism*) cümlelerin, paragrafların dilbilgisel öğelerin değer, ses ve anlamca aynılık veya benzerlik göstermesidir. Paralel yapılar, belli ahenk öğelerini de içerdiğinden yumuşak bir anlatımla dinleyenin dikkatini çeker. Eski deyimle *belâgat* ilgilendiren bu alan, edebî

metinlerin alt yapısını oluşturur. Dede Korkut hikâyeleri içerisinde ayrıcalıklı bir yeri olan Deli Dumrul boyunda Azrail'e mağlup düşen Deli Dumrul, pişmanlığını şu görkemli sözlerle ifade eder:

*'Mere 'Azrā'il aman
Tañrınıñ birligine yoqtur güman
Men seni böyle bilmez idüm
Oğrılayın can aldığın tuymaz idüm
Dökmesi büyük bizüm tağlarımız olur
Ol tağlarımızda bağlarımız olur
Ol bağların kara salqumlu üzümü olur
Ol üzümü sıkırlar al şarabı olur
Ol şarabdan içen esrük olur
Şarablu-y-idüm tuymadum
Ne söyledüm bilmedüm
Biglige usanmadum yigitlige toymadum
Canum olma 'Azrā'il meded' (Ergin, 1989, s. 179)*

Burada Deli Dumrul'un adım adım ilerleyen ama kabahatinin sebebini izah eden söylemi son derecede etkili bir dille verilmiştir. Bu yumuşaklık kelime tekrarlarına ve bir önceki ifadeyi biraz daha açan sonraki cümlenin gelişle sağlanmıştır. Benzer morfolojik aynılıkların ve ses tekrarlarının bu yumuşaklığa kattığı değeri de konumuz dâhilinde düşünelim. Dede Korkut hikâyelerinde konumuza daha uygun düşecek, her biri müstakil bir atasözü olan aşağıdaki sözlerdeki müzikal arka planın birçok paralel yapıyla sağlandığı gözden kaçmayacaktır:

*Allah Allah dimeyiñçe işler oñmaz
Kādir Tañrı virmeyiñçe er bayımaz
Ezelden yazılmasa kul başına қаза gelmez
Ecel va'de irmeyiñçe kimse ölmez
Ölen adam dirilmez
Çıhan can girü gelmez
Bir yigidüñ қара тағ yumrısıñça malı olsa yığar direr taleb ider
naşibinden artuğın yiye bilmez*

Urulaşuban şular taşa deñiz  olmaz

Tekebb rlik eyleni Tañrı sevmez

K nlin yüce tutan erde devlet olmaz ... (Ergin, 1989, s. 73)

Dil bilgisel ögelerin denkliği konusunda İngilizce için önemli bir eser olan Henderson'un geçen asrın başlarında hazırladığı English Grammar by Parallelism and Comparison adlı eserinde Dil bilgisel ögelerin paralelliği üzerinde durulmuştur. Pedagojik yönü ağır basan ve karşılaştırma ve paralellikler esasına göre hazırlanmış bu dilbilgisi kitabında Henderson,  ğrencilerin dil ediniminde paralel gramer unsurlarının hayal dünyasında bir yeri olduğunu işaret eder, farkına varmadan birçok çevresel uyararı bu yolla algıladıklarını vurgular. (Henderson, 1910, s. 5, 6) Manzum unsurlardan yaralanan atasözlerinin akılda daha çabuk ve sürekli kalmasında bu benzer ve eř ögelerin yararı ink r edilemez. Kimi atasözleri bir iki dizelik şiir parçası halindedir:

*'Ak ayrıanı ite dökerler,
Karabiberi ete dökerler',*

*'Akı kürek kürek atarlar,
Karayı dirhem dirhem satarlar' veya*

' ift yiye yağmur, yolcuya kurak,

Cümlenin muradını verecek Hak' (Yurtbaşı, 2012, s. 214, 215) gibi iki dizeye bölünebilecek atasözlerin sayısı az değildir. Bir araştırmada 218 manzum özellik gösteren atasözü tespit edilmiş, bunların vezin yönünden de sayısal değerleri verilmiştir. Buna göre    heceden 15 heceye kadar çeşitli vezinlerde atasözümüz mevcuttur. (Karademir, Aatas zlerinde Manzum Yapı Meselesi, 2006) En çok tercih edilen  l y yedi heceden oluşmaktadır. (Karademir, Aatas zlerinde Manzum Yapı Meselesi, s. 131) Bir kısım atas zleriye sanki manzum bir parçadan atasözü biçimine girmiş gibidir:

*'Kahpe düştü peşime,
Ağı kattı aşıma.' (Yurtbaşı, s. 316)*

'Kenarın dilberi nazik olsa da nazenin olmaz.' Bu söz şair N b 'nin on iki beyitlik bir gazelinin onuncu beytinden alınmadır:

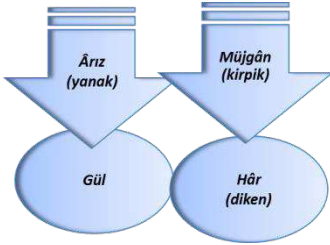
'Bilen h k-i Sitanbudur r s m-i şive v  n zi

Ken rın dilberi n zik de olsa n zenin olmaz' (Nabi, Nabi Divanı, s. 86)

Lexical parallelizm, aynı anlam alanına (*semantic field*) dahil en az iki kelimenin metin içinde yer almasıdır. (Montgomery, *Ways of Reading: Advanced Reading Skills for Students of English Literature*, 2001, s. 125) Eski Türk edebiyatında leff ü neşre denen bir sanat da paralellik bağlamında bizde yerini alabilir. Leff ü neşre şirde bir beytin ilk dizisinde en az iki şeyden söz edip ikinci dizide bunların benzerlik ve karşılıklarını vermektir. İlgili sözcük ve ibarelerin düzenli verilmesine göre ‘müretteb’ ve ‘müşevveş’ olarak ikiye ayrılır. ‘Müretteb’ yani düzenli leff ü neşre Fuzûlî’den bir örnek;

Ârızın yâdıyla nemnâk olsa *müjgân*ım n’ola

Zâyî olmaz *gül* temennâsıyla vermek *hâr*e su

Buradaki birinci ilişki, *sevgilinin yanağı* anlamındaki *ârız* ile *gül*; ikincisi *kırpık* anlamındaki *müjgan* ile *diken* anlamındaki *hâr* arasındadır. Her ikisinde de benzerlik ilişkisi vardır. Bir sıra gözetildiğinden *müretteb leff ü neşre* adını alır. Atasözlerinde de *leff ü neşre* benzer kullanımlar vardır:

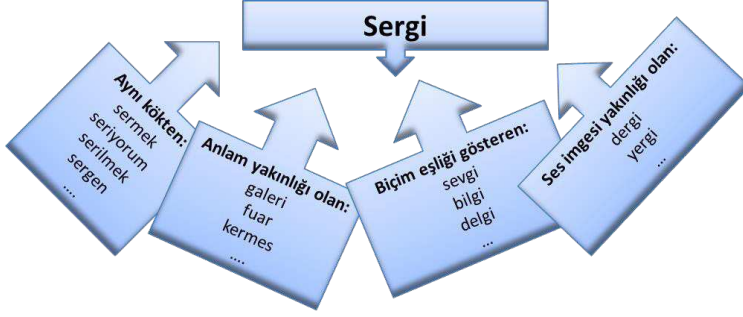
(Aksoy, 1988, s. 25)

Atasözlerindeki bu türden yoğun paralelliklere sık rastlamıyoruz. Bunu yerine cümle içi göndermeler daha çok tercih edilir. Sevgiden, ilgiden mahrum kalanların ileride zararlı insanlar olabileceğini işaret eden ‘*Yavşak büyür bit olur, öksüz büyür it olur.*’ (Yurtbaşı, s. 265) atasözünde *yavşak*’la *bit* arasında, *öksüz*’le *it* arasında ilgi kurulmuştur. Aynı şekilde her makamın geçici olduğunu anlatan ‘*Padişah olsan da taht senin değil, satın alsan da kul senin değil.*’ sözünde *padişah* ile *taht*, *satın almak*la *kul* arasında ilişki kurulmuştur. (Yurtbaşı, s. 427) Bu türden çok yargılı atasözlerinin sayısı azdır. Buna karşılık ‘*Canı kaymak isteyen, mandayı yanında taşır.*’ (Yurtbaşı, s. 417) sözünde olduğu gibi tek sözcük münasebetine dayanan eşliklerin kalabalık olduğu unutulmamalıdır.

Denklik ve benzerlik kelimelerin çeşitli özellikleriyle ilgi kurmayı gerektirir. 'Göstergenin çağrışım ilişkileri' olarak Saussure'nin adlandırdığı ilişkiyi Doğan Aksan *sergi* sözcüğü ile örneklendirir:

(Aksan, 1998, s. 36)

Bu ilişkileri atasözlerinde de görmek mümkündür:

Aynı kökten kelime paralellikleri

Bu durumdaki atasözlerinde aynı kökten gelen sözcük ya aynen ya da üzerine bir ek almak yoluyla kullanılır. Atasözlerinin oluşturulmasında tekrara sıkça başvururular. Yinelenen bu ögeler ya yanyana ya da araya başka ögeleri almak suretiyle verilir. 'Acı acıyı unutturur.' sözünde *acı* yanyana görünse de cümle unsuru olarak farklı ögelerin parçasıdır. 'Kuşu kuşla avlarlar.' (Yurtbaşı, s. 195) sözü de bu şekilde oluşturulmuştur. 'Yumurtadan çıkan yine yumurta çıkarır.' (Aksoy, s. 479) sözünde de yumurta önce +den ekiyle ikinci olarak yalın gösterilmiştir.

Eski edebiyatta *ıştikak* denilen ve aynı kökten çıkmış sözcüklerin bir arada kullanıldığı bir sanat vardır. Ahmedî'nin;

Âkıl u ma'kûl ü akıl u âşık u ma'sûk u aşk

Cümle sensin pes n'ireden geldi bunca kîl ü kâl (Akdoğan, s. 6)

Beytinde geçen *âkıl/ma'kûl/akıl* ve *âşık/ma'sûk/ aşk* söz öbekleri kendi aralarında türemiş sözcüklerdir. Atasözlerinde hem türetme hem de çekim eklerinin aynı türden sözcüklere eklenmesiyle zihnî bir oyun ortaya konur. 'Ata oğlu ataç togar.' 'Baba adamın oğlu babacan olur.' (Atalay, 1985b, s. 80) sözünde *ata* ve ondan türetilmiş *ataç* arasında kökdeşlik vardır.

'Baskın basanıdır.' (Aksoy, s. 180) sözünde de *bas-* filinden genişletilmiş *baskın* ve *basan* ifadeleri, kökün yinelendiği örneklerdir.

'Aldatayım diyen aldanır.' (Ömer, 1340, s. 14) sözünde *aldat-* fiili ilkinde istek I. kişi ekiyle *diyən* aktarma yapısına bağlanmış, yüklem olan *aldan-* fiiliyle akılda kalıcı bir söz elde edilmiştir.

'Bilenle bilmeyen bir olmaz.' (Yurtbaşı, s. 107) sözünde *bil-* fiili her iki kullanımında da sıfat-fiil eki almış olsa da ikincisinde olumsuz kullanıma sahiptir. Ama paralellik, zıtlıkla sağlanmak istenmiştir.

'Tez binen tez iner.' (Yurtbaşı, s. 2) sözünde *tez* sözcüğü zarf olarak *bin-* ve *in-* fiillerine bağlanmıştır. 'Ölü *kimdi* ki mezara koyan *kim* olsun.' (Yurtbaşı, s. 100) sözünde *kim* ilk olarak *-di* geçmiş zaman ek-fiiliyle ikincisinde *olsun* fiiliyle birlikte yer almıştır.

Tekrar unsurlar vurgulanmak istenen kelime veya ibareyi biraz daha göz önüne sermekte, belki farkında olmadan şiirsel bir derinlik hissi kazandırmaktadır. 'Saza *saz* ile, söze *söz* ile mukabele gerek.' (Yurtbaşı, s. 101) sözünde bu şiirsel anlatımı daha iyi görürüz. *Saz* ve *söz* sözcükleri yan yana tekrarlanarak dinleyici üzerinde belirgin bir etki bırakılmak istenmiştir. 'Malı *malla*, canı *canla* ölçmeli.' (Yurtbaşı, s. 100) sözünde de *mal* ve *can* yinelenen öğelerdir.

Atasözlerinde yinelenen bu paralel öğelerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Bu özellik, atasözlerinin yüzyıllarca çok az değişime uğramasını sağlayan koruyucu bir nitelik olarak düşünülmelidir.

Syntactic paralelizm, metnin iki parçasında da benzer dizimsel uyumun gözetilmesidir. (Montgomery, s. 126) 'Su testisi, su yolunda kırılır.' (Aksoy, s. 434) sözünde *su* kelimesi *su testisi* ve *su yolu* belirtisiz tamlamalarının tamlayanı olarak tekrarlanır. Buradaki tamlama yapısının tersi bir durum 'Zengin'in sermayesi kasasında, alimin sermayesi kafasında.' (Yurtbaşı, s. 104) atasözünde kullanılmıştır. Burada *sermaye* sözcüğü, tamlanan öge olarak *zengin* ve *alim* sözcükleriyle öbek oluşturmuştur.

Anlam yakınlığı olan paralellikler

Kimi yakınlıklar kelimenin yakın ya da anlamdaş yapılarıyla da sağlanabilir. 'Alma *ahı*, kulun asılı kalmaz *vahı*.' (Yurtbaşı, s. 3) sözünde *ah* ve *vah* arasındaki yakınlık, hem anlam hem de sese dayanmaktadır. Ancak 'Üç kuruşluk *eşeğin* beş kuruşluk *sıpası* olur.' (Aksoy, s. 455) sözünde *eşek* ve *sıpa* arasında anlam ilişkisi söz konusudur. Divanü lugati't-Türk'teki 'Asıç ayur tüpüm altun kamıç ayur men kanda men 'Tencere der: dibim nerde? Kepçe der: Ben nerdeyim?' (Atalay, 1985a, s. 52) sözünde *asıç* 'tencere' ve *kamıç* 'kepçe' arasında da benzer bir durum vardır. Ayrıca *altun* ifadesi ikinci önermede yer alan *kayda men* ifadesiyle paraleldir. Ancak bu paralellik

kelimenin birebir anlam benzerliğine ve eşliğine dayanmaz. Dolaylı ve uzak yoldan bir ilişki sağlanmak istenmiştir.

Edebî bir sanat olarak değerlendirilen tenâsüb, birbiriyle anlam ilişkisi bulunan sözcüklerin bir arada kullanılmasını gerektirir. Aslında Eski Türk edebiyatında hemen hemen her beytte bir veya birden çok tenasüb oluşturan sözcüğe rastlanabilir. Her konunun ifadesi, o konunun söz varlığını kullanmakla mümkündür. *Yağmuru* anlatırken *damlâ, tane, bulut, rüzgâr, gök* gibi sözcüklere ihtiyaç vardır. Bu yönden Divan şiirinde adî bir sanat görüntüsü verse de tenâsübün, aslında belagat yönünden anlatımı güzelleştirdiği, yumuşak ve dokunaklı bir his kattığı da söylenebilir. Aşağıdaki atasözleri türlü yönlerden birbiriyle ilişkilidir. Anlam yakınlığı da buna dâhildir.

- *Alevi köz söndürür.* (Yurtbaşı, s. 127)
- *Anaları ne ki danaları ne olsun.* (Yurtbaşı, s. 132)
- *Ağaç yaprağıyla gürler (güzeldir).* (Aksoy, s. 119)
- *Alçak yer yigidi hor gösterir.* (Aksoy, s. 135)
- *Allah dokuzda verdiği sekizde almaz.* (Aksoy, s. 139)
- *Allah insana iki kulak bir ağız vermiş.* (Aksoy, s. 139)
- *Bayramda borç ödeyene ramazan kısa gelir.* (Aksoy, 1988, s. 183)
- *Rahat olmak isteyen sağır, kör, dilsiz olmalıdır.* (Ömer, 1340, s. 7)
- *Âleme mashara (maskara) olmaktan meydan süpürgesi olmak yeğdir.* (Ömer, 1340, s. 15)
- *İğneyi evvela kendine sok, sonra çuvaldızı ele.* (Ömer, 1340, s. 14)
- *Mühür kimde ise Süleyman oldur. (odur)* (Ömer, 1340, s. 7)
- *Adın ne Hasan, faiden yoksa ne sen ne ben.* (Ömer, 1340, s. 7)
- *Dilini tutan, başını kurtarır.* (Ömer, 1340, s. 7)
- *Çağrılmayan yere kedi ile köpek gider.* (Ömer, 1340, s. 15)
- *Aç aç ile yatınca arada dilenci doğar.* (Şinasî & Ebuzyiya, 1302, s. 11)

Biçim eşliği gösteren paralellikler

Biçim yönünden oluşturulan eşlikler atasözlerinin özlü ve akılda kalıcı yapısına yardımcı olan bir diğer yoldur. Aynı morfolojik birimin farklı kelimeler üzerine getirilmesiyle paralellik sağlanabilir. Aslında bir atasözünün teşkilinde tek başına bu yöntem uygulanmaz. Ses benzerliği, anlam yakınlığı, *-belki farkına varılmadan yapılan görev eşlikleri-* bu paralelliklere katkı sağlar.

'*Olmuşla ölmüşe çare bulunmaz.*' (Yurtbaşı, s. 128) sözünde *ol-* ve *öl-* fiilleri üzerine gelen *-muş/-müş* ekleriyle biçim eşliği sağlanmış, ses benzerliği de ilave edilmiştir. '*İşleyemeyen dışleyemez.*' sözünde *iş* ve *dış* isimleri *-le* fiilden isim yapan ekle fiilleştirilmiştir. Burada da benzer sesler paralel bir yapı olarak sözün etkisini artırmaktadır. '*İş eğlence, uyku dinlence.*' (Yurtbaşı, s. 123)'de *eğlen-* ve *dinlen-* sözcükleri üzerine gelen *-ce* ekiyle biçim ve ses eşliği verilmek istenmiştir. '*Bir mü'min-i kâmil üç şeyden hâli değildir: illetten, zilletten, killetten.*' (Ömer, 1340, s. 8) sözünde Arapça kurula göre bir biçim eşliği vardır. Arapça *fi'let* veznine göre oluşturulmuş *illet*, *zillet* ve *kiilet* sözcükleri aynı yapım sürecine tabidir. Fakat bu tür bir söz oluşturulurken herhalde Arapça kurallar düşünülmemiştir. Burada ses yakınlığının daha çok öne çıktığı, kuralın öncelikle düşünülmediği söylenebilir. Ancak sözcük sonlarına gelen *+den* ekindeki biçim eşliği gözden kaçırılmamış olmalıdır.

'*Baskıdaki altından, askıdaki salkım yeğdir.*' (Aksoy, s. 180) sözünde *bas-kı-da-ki* ve *as-kı-da-ki* örneklerinde aynı ekler sıralanmış, paralel bir yapı oluşturulmuştur.

Atasözlerinde ögeler değişse de eşlikler devam eder mi?

Atasözleri yüzyıllarca halkın genel temayyüllerine ve zevkine uygun olarak özlü sözler haline gelmiş, neredeyse donmuş ifadelerdir. Ancak aynı kökten gelse de kelime kadrosunun zamanla değiştiği, kimi ögelerin güncel formlara dönüştüğü de görülmektedir. Özellikle tarihî ve çağdaş lehçelerimizde aynı görevde kullanılan atasözlerinin bazen bir, bazen de birkaç kelimesi değişmekte, kimi zaman da görevi sabit kalmakla birlikte başka unsurlarla yeni atasözleri oluşturulmaktadır. Mesala bugün '*Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az.*' olarak söylenen atasözü tarihî lehçelerimizden Altınordu çevresinde '*Añayanga sivrisinek saz, añlamayanga davul zurna az.*', Osmanlı çevresinde '*Anlamaza davul çalsan vız gelir, anlayana sivrisinek saz olur.*' biçiminde ifadesini bulmuştur. Burada paralel unsur olarak *anlayan* sözcüğü *añlayanga* ve *anlamaza* göstergeleriyle

verilmiş, bunun karşılığı olan *anlamayana* sözcüğü yerine *añlamayanga* ve Osmanlı Türkçesinde bugünkü şekliyle karşılığı gösterilmiştir. Biçimbirim olarak lehçesel bazı ufak farklılıklar, dizimde küçük yer değiştirmeler, söz hazinesine göre *anlayan/biler/bilgen* ile *anlamayan/bilmes/bilmegen* gibi ayrı seçimler yer almaktadır. Oğuz Türkçesindeki '*Aşığa sinek avazı saz gelür.*' gibi atasözünün anlamına hanel getirmeyen yeni kuruluşlar olsa da paralel ve zıt ögeler aynı düşünce ekseninin yansıması olarak görevlerini yerine getirirler. Yine *sinek* yerine *çıbın, soksañ, sivri sineg, birçe milçek, süri, kizee muñ* göstergeleri kullanılırken Karakalpak Türkçesinde *sinek* veya benzeri bir sözcüğe yer verilmemiştir. Fakat bunun eksikliğini duyurmayacak şekilde *saz* ve *kuru havaz* ifadeleri eşliği tamamlamaktadır. (Çobanoğlu, 2004, s. 85) Yine Divanü Lugati't Türk'te bir atasözünün birden çok biçimi vardır: Mesela '*Ermegüke eşik art bolur.*' '*Tembele eşik yokuş olur.*' ile '*Ermegüke bulut yük bolur.*' '*Tembele bulut yük olur.*' (Atalay, 1985a, s. 42, 138) sözleri aynı görevde olmakla birlikte *eşik>art* öbeği yerine *bulut>yük* öbeği tercih edilmiştir. Ancak taşıdığı değer ve paralellikler yönünden değişiklik görünmez. Tabiatıyla bütün atasözlerinde durum böyle değildir. Atasözleri aynı amaca hizmet etmek kaydıyla yeniden kurulabilir. Mesela Divan'da geçen '*İwek ewke tegmes.*' '*Aceleci eve ulaşamaz.*' (Atalay, 1985b, s. 19) sözü yerine bugün '*Acele ile menzil alınmaz.*', '*Acele işe şeytan karışır.*', '*Acele yürüyen yolda kalır.*' (Aksoy, s. 107) denilmekte, cümle yeniden yapılırken sözcük tercihleri zamana uyarlanmakta veya görev sabit kalmakla birlikte kurgu değişmektedir.

Zıt eşlikler

Kelimenin kendi anlam çerçevesi yanında muhalif anlamları da ilişkilerin yönünü göstermesi açısından önemlidir. Zıt anlam (İng. *antonym*), kelimenin temel karşı anlamını işaret etmekle birlikte bağlama göre yeni zıtlıkların da oluşmasının önünü açar. Bu da yeni bir dizge olarak bir yapının başka bir yapıyla karşılık bulmasına, böylelikle yeni münasebetlerin doğmasına yardım eder. Zıtlık ve anlamdaşlık, göreceli kavramlardır ve söylendiği an ve ortamda somutluk kazanan değerlerdir. Atasözlerinde bu somutluklar çok sık kullanılır. *Koşmanın zıddı yürüme*, belki *durmaktır*. Yenine göre göre *ölmek* de *koşmaya* tezat oluşturabilir. Anlamın zıt olduğu duygusu, kelimelerin basit zıtlık ilişkilerinden daha kuvvetlidir. Burada *bağlam* öne çıkar. Dilbiliminde bağdaşıklık (İng. *cohesion*) ve tutarlılık (İng. *coherence*) diye adlandırılan ve ifadenin bizim aklımızda uyandırdığı his, türlü yollarla muhatabına ulaşacaktır. Metin veya söylemin zıtlık ilgisi de bu yönden değer kazanır. Bağlam, bulunduğu cümledeki unsurların özellikleri yanında mevcut kültürel duruma, örf ve hayal dünyasına göre şekillenebilir. Burada *alışılmış* ve *alışılmamış* bağdaşıklık terimini

açmakta yarar vardır. Bizce tutarlı görünen önermeler, aslında önceki kazanımlarımızın ve bilgilerimizin koyduğu sınırlardır. Mesela 'Türkçe karakter bozukluğu' ifadesi bugünün bilgisayar kullanıcıları açısından alışılmış, makul bir ifade sayılabilir. Ama bu çağda yaşamayan veya bu kültürel yapıyı solumayan kişiler için anlamsız bir tamlamadan öteye geçmez. Yine bir durumun anlatımında olumlu ve olumsuz yapılardan istifade edilebilir. 'Hava sıcak.' yerine 'Hava bunaltıcı.', 'Hava soğuk değil.' gibi anlatımlar da tercih edilebilir. Ülkemizde 'Emniyet Teşkilatı' tamlamasında kullanılan 'emniyet' yerine Azerbaycan'da 'Milli Tehlikesizlik Nazirliyi' tamlamasında olduğu gibi 'tehlikesizlik' sözcüğü ile olumsuz yapı tercih edilmiştir. Kulağın düz veya ters tutuluşu gibi gelse de zıtlık ilişkileri, dillerin zaman zaman tercihlerini değiştirebilmektedir. Dede Korkut hikâyelerinde Bamsı Beyrek boyunda geçen 'At işler, er öğünür.' (Ergin, s. 130) sözü, Beğil oğlu Emren boyunda farklı bir görüntüyle karşımıza çıkar. Kazan Bey, Beğil oğlu Emren'in avdaki maharetinin kaynağını 'Bu hüner atıñ mıdur, erüñ midür?' diye sorar. Oradakiler 'Erüñdür' deyince itiraz eder ve bizim atasözümüzün ikinci biçimi ortaya çıkar: 'At işlemese er öginmez.' (Ergin, s. 217) Aslında söylenen aynı şeydir ama farklı yoldan sonuca gidilmiştir.

Anlambilimi içerisinde önemli bir bölüm olan karşıt/zıt/ters anlamlı sözcükler konusunda zaman zaman birbirinin içine giren örnekler de değişen Doğan Aksan beş zıtlıktan söz eder. Bunlardan ilki *ikili karşıtlık* olup *kutupsal tersanlamlılık* da denilen çok/az, dolu/boş, aç/tok güzel/çirkin gibi zıtlıklardır. İkincisi *biçimsel ilişkiye* dayanır: Sorumlu/sorumsuz, akıllı/akılsız, gerekli/gereksiz gibi aynı kökten türemiş sözcüklerin oluşturduğu örnekler bu bölümde düşünülür. Üçüncüsü *ilişkisel karşıtlıklar* olup kavramlar arasında bir zıtlığı temsil ederler: Almak/satmak, kiralık/satılık, oyuncu/seyirci, imam/cemaat arasındaki ilişki doğrudan bir zıtlığa sahip olmasa da zihnen ters birer anlam alanının göstergeleridir. Dördüncüsüyse *dereceli karşıtlıktır*. Bu türden zıtlıklar sıcak/soğuk gibi ikili tersanlama sahip sözcüklerin arasında yer alan sıcak/ılık/serin/soğuk gibi biçimler bu türden sayılmıştır. Sonuncu olarak *yön gösteren karşıtlıklara* değişen Aksan sağ/sol, alt/üst, ön/arka gibi örnekleri burada sayar. (Aksan, 1998, s. 129,132) Batıda karşıtanlamlılık üzerine yapan Jacquelin Picoche'nin üç, Greimas'ın farklı boyutlarda tespit ettiği farklı sayılarda karşıtlıklar bulduklarını belirtelim. (Günay, 2007, s. 178-185)

Atasözlerinde zıt görünen ögeler, türlü özellikleriyle karşımıza çıkar. Yukarıda da ifade edildiği gibi zıtlık ilgisi bağlama göre değer kazandığından birbirinin muhalifi ifadelerin metin dışı alanda zıtlığı tartışılabilir. İnsanın güç şartlarda kazandığını kolay harcamayı öğütleyen görünen 'Irgat gibi

kazan, *bey* gibi ye.' (Yurtbaşı, s. 123) sözünde *ırgat* ve *bey* sözcükleri arasında toplumsal statü yönünden zıtlık ilgisi vardır. Bu sözün farklı bir versiyonu olan '*Eşek* gibi kazan, *at* gibi ye.' (Yurtbaşı, s. 123) sözünde *eşek* ve *at* aslında türdeş canlılar gibi görünse de yine statü yönüyle zıt sözcükler olarak değerlendirilir. '*İki el bir baş* içindir.' (Yurtbaşı, s. 123) sözünde ise *iki* ile *bir* yalnızlık ve beraberlik ilgisiyle zıttır. Görüldüğü gibi zıtlık algısaldır. Eşanlamlıkta olduğu gibi bağlam içinde karşılığını bulur. Bu özellikteki atasözlerinin sayısı iyi-kötü, güzel-çirkin gibi zıtlığı konusunda daha hemfikir olunabilecek örneklerden daha çoktur:

Sözünde (Yurtbaşı, s. 124) *yatan aslan* ve *gezen tilki* olmak üzere iki sıfat tamlaması vardır. *Gezmek* hareket etmek anlamındayken *yatmak* durağan halde olmak gibi olumsuz bir anlam taşır. Aslında aslan ve tilki zıt sözcükler görünmese de hayvanlar aleminde üstünlük yönünden birbirinin dengi görülmez. '*İnek gibi süt vermeyen, öküz gibi kutan sürer.*' (Yurtbaşı, s. 123) sözünde ise *inek* ve *öküz* tür olarak aynı aileden canlılar olmasına karşılık cinsiyet yönüyle zıtlık oluşturur. '*Küç elden kirse törü tünlükden çıkar.*' '*Zulüm evin aralığından girerse, görenek ve insaf bacadan çıkar.*' (Atalay, 1985b, s. 18) sözünde de *küç* (zulüm, zorbalık) ve *törü* (töre, gelenek) arasında uzak bir zıtlık söz konusudur. Zulmün ve zorbalığın olduğu yerde töre ve gelenek de kalmaz denilmek istenmiştir. Yine '*Tewe minüp koy ara yaşmas.*' '*Teveye binip koyun arasında gizlenilmez.*' (Atalay, 1985c, s. 60) sözünde *tewe* (deve) ile *koy* (koyun) büyüklükleri itibarıyla zıttır. Aşağıdaki atasözlerini de bu sınıfta değerlendirmek mümkündür:

- *Elin tavuğu ele kaz, fındığa koz görünür.* (Yurtbaşı, s. 130)
- *Tavuk kaza bakmış da kıcını yırtmış.* (Yurtbaşı, s. 130)
- *Ördek kaza bakarak çatlar.* (Yurtbaşı, s. 130)
- *Komşunun tavuğu komşuya kaz, karısı kız görünür.* (Yurtbaşı, s. 130)

- *Elden vefa, zehirden şifa.* (Ömer, s. 7)
- *Ateş ile pamuğun (barut) oyunu olmaz.* (Şinasî & Ebuzziya, s.

8)

'Kör ölür badem gözlü olur, kel ölür sırma saçlı olur.' Atasözünde mübalağalı bir zıtlık oluşturulmuştur. Kör'ün zıddı görmez/görmeyen iken badem gözlü ile karşılanmıştır. Kel'in karşıtı saçlı iken sırma saç terfi ettirilmiştir. İnsanların ellerinde vaktiyle sahip oldukları önemsiz şeyleri yitirdiklerinde daha kıymetli gördüklerini anlatmak için abartılı bir tezat kullanılmıştır.

Kimi atasözlerinde zıtlık ilgisi daha kuvvetli hissedilir. Mesela 'Yazın sıcağında terleyen, kışın soğuşunda üşümez.' (Yurtbaşı, s. 125) sözünde geçen yaz ile kış , sıcak ile soğuk terlemek ile üşümek arasında üçlü zıtlık sağlanmıştır.

Bazı atasözlerinde zıtlık çekimle sağlanır: 'El kalır törü kalmas.' 'Vilayet terk edilir, görenek terk edilmez.' (Atalay, 1985b, s. 25) sözünde kalır/kal-mas sözcüklerinde yer alan geniş zaman çekiminin olumlu ve olumsuz biçimleriyle zıtlık gösterilmiştir. Benzer bir şekilde 'Danışan dağı aşmış, danışmayan yolu şaşmış.' (Hıfzî, 1275, s. 15) sözünde de zıtlık danışan/danışmayan sözcüklerinde olduğu gibi -me /-ma ekinin kattığı olumsuz yapıyla olumlu biçimin bir arada kullanılmasıyla sağlanmıştır.

Aşağıdaki örneklerin zıtlığı, zihnen hemen karşılık bulmaktadır:

- Aç ne yemez, tok ne demez. (Aksoy, s. 113)
- Ağanın malı çıkar, uşağın canı. (Aksoy, s. 120)
- Akçası ucuz olanın kendisi kıymetli olur. (Aksoy, s. 127)
- Akıllı babanın akılsız oğlu olur. (Yurtbaşı, s. 132)
- Akıllı köprü arayınca dek deli suyu geçer. (Aksoy, s. 129)
- Alacak ile verecek ödenmez. (Hıfzî, s. 5)
- Az söyle çok dinle. (Aksoy, s. 171)
- Az veren candan verir, çok veren maldan verir. (Şinasî & Ebuzziya, 1302, s. 22)
- Az veren candan, çok veren maldan. (Aksoy, s. 172)
- Azı bilmeyen çoğu hiç bilmez. (Aksoy, s. 171)
- Dost bin ize azdır, düşman bir ise çoktur. (Aksoy, s. 247)
- Eğriyi dövmeyince doğru bulunmaz. (Yurtbaşı, s. 128)
- Erik irini yağlı, ermegü başı kanlı. 'Çalışanın dudağı yağlı, tembelin başı kanlı' (Atalay, 1985a, s. 70)

- *Hasta hekimden derman gelmez.* (Yurtbaşı, s. 128)
- *Her derdin bir dermanı vardır.* (Yurtbaşı, s. 128)
- *Her şeyin yenisi, dostun eskisi.* (Ömer, s. 12)
- *Her yokuşun bir inişi vardır.* (Aksoy, s. 313)
- *İyi evlat babayı vezir, kötü evlat rezil eder.* (Aksoy, s. 335)
- *Kedi, yavrusunu yerken sıçana benzetir.* (Aksoy, s. 355)
- *Kişi alası içtin, yıldı alası taşkın.* İnsanın alacalığı içinde, hayvanın alacalığı dışındadır. (Atalay, 1985a, s. 91)
- *Özrü kabahatinden büyük.* (Yurtbaşı, s. 128)
- *Yangın su ile söndürülür.* (Yurtbaşı, s. 128)
- *Yazın başı pişenin, kışın aşı pişer.* (Yurtbaşı, s. 125)
- *Yıkılmadıkça yapılmaz.* (Yurtbaşı, s. 128)
- *Zararın neresinden dönülürse kârdır.* (Yurtbaşı, s. 128)

Zıtlıklar konusunda Batıda antithetic parallelism denilen bir ayrım da vardır. Bu, metnin birinci önermesinin anlamını alt üst eden ikinci olumsuz bir önerme ortaya koymakla olur. (Gaultney, 2005, s. 46) Genellikle *ama, fakat* gibi olumsuz beyanı ortaya koyan bağlaçlarla sağlanan bu tip atasözlerimiz de vardır: “*Âleme cellat gerek, ama sen olma.*” (Yurtbaşı, s. 586) sözünde birinci önerme “*Âleme cellat gerek*” gibi kesin bir yargı olumlu bir cümle formunda verilmiş, ikinci önermedeyse “*ama sen olma*” denilerek aksi bir durum ortaya konulmuştur. *Kötü ağır bir iş yapılması söz konusu olsa da bunu sen yapma* denilmek istenmiştir. Bu “*Beni bir tek sen anladın, sen de yanlış anladın!*” sözüne benzer bir kullanıma sahiptir. “*Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın.*” (Yurtbaşı, s. 362) sözünde de *ama, fakat* gibi bir bağlaç yoktur. Olumsuzluk, “bana dokunmayan yılan” özne öbeğindedir. Bu atasözünün temelinde bir anlam yumağı olarak şunu söyleyebiliriz: Yılan insanlara zararı dokunan, zararlı bir hayvandır, ölmelidir. Ancak ikinci yapıda “*Bin yıl yaşasın*” olumlu ifadesi ile hayvanın *-bize dokunmaması şartıyla-* yaşaması bencil bir bakış tarzıyla temenni edilmektedir. Diğer örnekler:

- *Aramakla bulunmaz fakat bulanlar ancak arayanlardır.* (Yurtbaşı, s. 749)
- *Deve büyüktür amma beşini bir eşek yeder.* (Aksoy, s. 238)
- *Kavak da uzun fakat gölgesinde oturulmaz.* (Yurtbaşı, s. 749)

- *Ne kadar aç olsa kişi doyar bir iki lokma ile, lâkin gözü doymaz.* (Yurtbaşı, s. 912)
- *Sarımsak da acı ama evde lazım bir dişi.* (Aksoy, s. 422)
- *Şahin küçüktür ama koca turnayı havadan indirir.* (Aksoy, s. 436)
- *Yalanı söylemeli ama kubbesiz bırakmamalı.* (Yurtbaşı, s. 35)
- *Yel değirmeni olduğunu anladık fakat suyu nereden geliyor.* (Yurtbaşı, s. 749)

Tarafsız (Nötür) eşlikler

Bu tip paralelliklerde anlamdaşlık ve karşıtlık ilgisinden çok devamlılık veya sonraki durumun izahı gibi açıklamalar söz konusudur. Kısmen non-parallelizm kapsamında değerlendirilebilir. (Montgomery, *Ways of Reading: Advanced Reading Skills for Students of English Literature*, s. 221) *'Ağalık vermektedir, yiğitlik (beglik) urmakladır.'* (Şinasî & Ebuzziya, 1302, s. 24) sözünde *ağalık* ve *beylik* anlam ve görev yakınlığı gösterse de zihnen ayrıştırılmış farklı alanların insanları gibi değerlendirilmiştir. Ama bu farklılık zıtlık değildir. Burada iki ayrı toplumsal kimliğin takınması gereken tavrı göstermeye yönelik eşlikten bahsedilebilir.

'Kız birle küreşme, kısrak birle yarışma.' 'Kızla güreşme, kısrakla yarışma.' sözünde de ardışık iki durumun mahzuruna dikkat çekilmek istenmiştir.

'Ev alma komşu al.' (Ömer, 1340, s. 12) sözünde *al/alma* zıtlıkları bulunmakla birlikte sıralılık anlayışı daha hakim görünmektedir. Burada muhataba yapılması önerilen iki yol belirtilmek istenmiştir.

'Kara bulutığ yil açar, urunç bile il açar.' 'Kara bulutu yel açar, vurmakla da ülke elde edilir.' (Atalay, 1985a, s. 354) sözünde zorlukları aşan iki güç paralelligi vardır. *Kara bulut* ve *il* zorluk veya aşılması gereken engel, *yil* (yel) ve *urunç* (vurma) bu engelleri aşan eşliklerdir. Ülkelerin fethini kasteden ikinci bölüm Kutadgu Bilig'de,

ķılıç birle alsa bolur terk ilig

ķalem bolmağınça basumaz elig (Arat, 1947, s. 256, 2426.beyit) biçiminde aktarılır. Burada *urunç* yerine *kılıç* kelimesi ülkeleri açan unsur olarak görülmüştür. Atasözünün birinci bölümü tabiatın alınan bir örnektir. Kara bulutları rüzgâr dağıtır. Aslında verilmek istenen düşünce ikinci bölümde saklıdır. Halk şiirinde *doldurma mısra* olarak bilinen ibareler asıl

merama hazırlayan unsurlar olarak görülebilir. Bu atasözünün oluşturulma amacını, daha çok ikinci bölümde aramak doğru olacaktır.

‘Ölü gözünden yaş, imam evinden/ obur elinden aş bekleme.’ (Yurtbaşı, s. 386) atasözü de iki önermeden oluşmasına karşılık birinci önerme ikincisinin hem ses hem de anlam boyutunu hazırlamaya yöneliktir. Türlü ses benzerlikleriyle kulağı doldurur, anlam derinlikleriyle de ikinci bölüme ulaştırır. Birinci önerme ikinci önermenin kesinliğini pekiştirmektedir. İkinci bölümde gözü doymayan kişiler resmedilmiştir. Bu tip insanlardan kesinlikle medet beklenmemesini vurgulananmaktadır.

‘Alp çerigde, bilge tirigde.’ ‘Yiğit savaşta, bilge kişi mecliste tecrübe edilir.’ (Atalay, 1985a, s. 388) sözünde de iki önerme varsa da birincisi malum bir kanaati bildirirken ikinci hükmü sabitleyen, kesin bir yargıya götürür. Türkçede anlamın sonda yoğunlaştığı düşünülürse bu tip sıralı yapılardan ikincisinin asıl söylenmek istenen manayı taşıdığı varsayılabilir. Atasözlerinde bu tip iki önermeli yapılardan hangisinin hakim düşünce olduğu konusu karışıktır. Bazen bu sıranın atlandığı örnekler de rastlanabilir. Tabiatıyla bu tip sözlerin söylendiği ortam, muhatap ve bağlam hangi önermenin daha öne çıkacağını anlaşılır kılacaktır. Aşağıdaki örneklerde diğer önermeyi fikren ve hissen hazırlayan unsurların kullanıldığı birbirinden ayrı kurulmuş atasözleri yer almaktadır:

- *Mecliste dilini sofrada elini kısa tut.* (Hıfzî, s. 26)
- *‘Kuruğ kaşık ağızka yaramas, kuruğ söz kulakka yakışmas.’* ‘Kuru kaşık ağıza yaramaz, kuru söz kulağa yakışmaz.’ (Atalay, 1985a, s. 383)
- *‘Er oğlu mungadmas, it oğlu külermes.’* ‘İnsan oğlu bunda kalmaz, it oğlu tökezemez.’ (Atalay, 1985b, s. 84)
- *‘Tag tagka kavuşmas, kişi kişike kavuşur.’* ‘Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.’ (Atalay, 1985b, s. 103)
- *‘Kılıç tatıksa iş yunçır, er Tatıksa er yunçır.’* ‘Kılıç paslanırsa iş kötüleşir, adam Farslılaşırsa kanı bozulur.’ (Atalay, 1985b, s. 281)
- *‘Telim sözü ukça bolmas, yalım kaya yıkça bolmas.’* ‘Çok sözü anlamak olmaz, yalçın kaya yıkılmak olmaz.’ (Atalay, 1985c, s. 20)

Sonuç

Atasözleri genellikle kısa ve özlü ifadelerden oluşur. Bu ifadeleri sanatlı yapan ve yüzyıllarca hatırdan tutan birçok unsur vardır. Benzetmeler,

abartmalar, türlü kelime oyunları yanında anlam, ses ve biçim ortaklıkları sözün kıymetini arttırır. Dinleyeni kavrar, toplumun ortak malı ve düşüncesinin timsali olur.

En eski metinlerden günümüze değin Türk atasözlerinde pek çok sanat unsuru yer almıştır. Kelimelerin müzikal yapısından, anlamın türlü boyutlarından istifade eden bu sözlerin zamana karşı direnenleri olduğu gibi şekil değiştirip farklı yollarla dile getirilenleri de vardır. Ancak her dönemde benzer akıl süzgecinden ve terazisinden çıkan bu sözler, 'Aklin yolu birdir.' sözünde olduğu gibi geleneksel ana biçimini korumuş, muhtevayı zamana ve mekâna göre yeniden kurmuştur.

KAYNAKLAR

- Akdoğan, Y. (tarih yok). *Ahmedî Divanı*. Eylül 2, 2014 tarihinde T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0> adresinden alındı
- Aksan, D. (1998). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul : İnkılap Yayınları.
- Alizade, S. (1992). *Oğuzname (Emsal-i Mehmedali) XVI Yüzyılda Yazılmış Atasözleri Kitabı*. (A. H. Bayat, Dü.) İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I. Metin*. İstanbul.
- Atalay, B. (1985). *Divanü Lugati't- Türk Tercümesi (Cilt I)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1985a). *Divanü Lugati't- Türk Tercümesi I (Cilt I)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1985b). *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi II (Cilt II)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1985c). *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi III (Cilt III)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bilgegil, K. (1980). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri- I Belâgat*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Otak Aasözleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Dilçin, C. (1983). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)* (II. Baskı b.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eyüpoğlu, E. K. (1973). *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*. İstanbul.
- Gaultney, M. (2005). *The Parallel Structure of Proverbs*. Harrisburg: The Department of Biblical Studies in Candidacy for the Degree of Master's of Theology .
- Günay, V. D. (2007). *Sözcükbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Henderson, G. W. (1910). *English Grammar by Parallelism and Comparison*. Columbus, Ohio: H. H. Henderson Publisher.
- Hıfzî. (1275). *Durûb-ı Emsâl*. İstanbul: Basmacı Aşir Efendi Matbaası.
- Karademir, M. (2006). Atasözlerinde Manzum Yapı Meselesi. *Osmanlı Araştırmaları*(XXVII), 109-132.
- Karademir, M. (2006). Atasözlerinde Manzum Yapı Meselesi. *Osmanlı Araştırmaları*(XXVII), 109-132.
- Karamanoğlu, O. K. (2006). *Ansiklopedik İzm'ler Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınları.
- Köprülü, F. (1940). *XIII. Asır Şaz Şairleri*. İstanbul.
- Krikmann, A. (1998). On the Relationships of the Rhetorical, Modal, Logical, and Syntactic Planes in Estonian Proverbs. *Folklore. Electronic Journal of Folklore*, 6, 99-127.
- Metin, Ş. (2005). *Yahudi Atasözleri*. İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Montgomery, M. (Dü.). (2001). *Ways of Reading: Advanced Reading Skills for Students of English Literature*. New York: Rourtletge.
- Montgomery, M. (Dü.). (2001). *Ways of Reading: Advanced Reading Skills for Students of English Literature*. New York: Rourtletge.
- Nabi. (Tarihsiz). *Nabi Divanı*. İstanbul.
- Nabi. (Tarihsiz). *Nabi Dvanı*. İstanbul.

- Ömer, T. (1340). *Darb-ı Mesellerimiz Hakkında Tahliif Tedkikat*. Evkaf Matbaası.
- Parlatır, İ. (2012). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınları.
- Reitman, J. (2000). *American Proverbs*. New York: Hippocrene Books Inc. Yayınları.
- Short, M. (1996). *Exploring the Language of Poems, Plays and Prose*. New York: Longman Limited.
- Şinasî, & Ebuzziya. (1302). *Durub-ı Emsal-i Osmaniye*. İstanbul: Matbaa-yı Ebuzziya.
- Tahsin Ömer. (1337-1340 "1921"). *Darb-ı Mesellerimiz Hakkında Tahliif Tedkikat*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Tanpınar, A. H. (2002). *Beş Şehir*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- TDK. (1988). *Türkçe Sözlük* (Cilt I). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekezade M Said. (1311). *Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye*. İstanbul: Asır Kütüphanesi Sahibi Kirkor.
- Yurtbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Ex-cel-ence yayınları.

